

Turizm Yıl Sıfır

Gökhan Akçura, TurizmYıl Sıfır, İvrir Zivir Tarihi Serisi, No.4, Om Yayınevi, İstanbul, 2002

Seyahat teriminin İngilizce'de karşılığı olan 'travel' travail fiilinden türetilmiştir. Yani çalışmak, zorlu uğraşlara girişmek anlamındadır seyahat etmek. Kelime, eskiden seyahat etmenin, günümüzde bile hala bazı kişiler için, zor bir edim olduğunu belirtir. Gerçekten de 17. yüzyılda ilk toplu ve rehberli gezilerin düzenlendiği dönemde seyyahlara yolculuk süresince beraberlerinde kılıç, bıçak, tabanca, harita, dübün, ecza malzemesi gibi araç gereç bulundurmaları önerilirdi. Ayrıca soygunculara karşı önlem olmak üzere eski püskü elbiseler giymeleri ve takı takmalarını da yer alan öneriler arasındaydı. Seyahat etmek, örneğin Kıta Avrupa'sında yapılacak bir Grand Tour'a (Büyük Tur) katılmak başlı başına bir macera idi. Şimdilerde macera bile standartlaştırılıp, iyice düzenlenmiş bir paket tur olarak satılıyor günümüz batılı turistlerine.

Seyahatin ve turizmin tarihini de yazmak zor olsa gerek ki, bu konuda başvurulabilecek kaynaklar oldukça azdır.¹ Konuyu işleyen ve Türkçe'ye çevrilmiş tek kaynak, Wilfried Laschburg'un 'Seyahatin Kültür Tarihi'dir.² Alain de Button'un bir çeşit seyahat edimi ile birleştirilmiş bir edebiyat / resim sanatı denemesi olan Seyahat Sanatı kitabı ise bir tarih çalışması değil.³

Türkiye'de seyahat acenteciliği ve turizm tarihi üzerine yazılmış yeni bir kitap okurunu bekliyor. Araştırmacı yazar Gökhan Akçura *Turizm Yıl Sıfır* adlı çalışması ile Türkiye'de daha çok seyahat acenteciliğinin fakat aynı zamanda demiryolu turist taşımacılığının ve ilk otellerin tarihini inceliyor.

Akçura, bir zoru ve ilki başararak popüler tarih yazımı olarak tanımlanabilecek çalışmasıyla Türkiye'ye Osmanlı'dan 20. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemi içeren Türkiye turizm tarihini kaleme almış.

Kitap ile aynı adı taşıyan ilk makalesinde Akçura, Evliya Çelebi ile sözü açtıktan sonra, Osmanlı döneminde Anadolu'yu gezen Charles Texier⁴ gibi tarihçi seyyahlara sözü getiriyor. Bilindiği gibi, Anadolu'ya en çok rağbet edenler 18. ve 19. yüzyılda yabancı seyyahlardır, her ne kadar tek amaçları Anadolu'yu gezmek ve tanımak olmasa da.

Demiryollarının İstanbul'a uzanması, Wagons Lits'in seferleri ki Vagon Li Kook olarak kitaptaki bir makalede ayrıca inceleniyor, ilk yabancı seyyah gruplarının İstanbul'u gezmeleri, kentte, Tepebaşı ve Beyoğlu'nda kurulan ilk oteller *Turizm Yıl Sıfır*'da yerlerini almış. Aynı yazıdan okur Türkiye'nin ilk tercüman rehberlerinin gayrimüslim azınlık üyelerinin ve Levantenlerin oluşturduğunu öğreniyor. Akçura'nın bu ilk makalede yararlandığı kaynaklar oldukça çeşitlilik gösteriyor ve titiz bir çalışmanın varlığını ortaya koyuyor.

Türkiye'de *İlk Seyahat Acenteleri* adlı ikinci makale Türkiye'de yabancı ve ilk seyahat acentesinin Wagons Lits tarafından İstanbul'da kurulduğundan söz ederek ilk 'yerli' seyahat acentelerinin 1925 yılından sonra kurulduğunu belirtiyor. Yerli seyahat acenteleri genellikle Levantenler ve diğer azınlık üyeleri tarafından kuruluyor. Burada, Türkiye'nin batıya açılan yüzünün Cumhuriyet'in ilk yıllarında nasıl oluşturulduğunu görüyoruz. Sonuçta turizm batılılar tarafından oluşturulan ve batılılara hizmet veren bir endüstri dalı.

Akçura ilk yerli seyahat acentelerini saptarken İstanbul Ticaret Odası kayıtlarından ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun arşivindeki belgelerden yararlanmış. Ne yazık ki, Natta, Paspaid, Tutta, Le Globe, Buleks ve İta adlarını taşıyan ilk yerli acentelerden hiçbiri günümüze ulaşmamış. Levanten kökenli acentelerden yalnızca Türhol ve Van der Zee bugün varlıklarını sürdürüyorlar ki bu acenteler daha geç bir dönemde kurulmuş acentelerdir.

Natta, Cumhuriyet'in ilk yıllarının en önemli seyahat acentesi. Şirket aynı zamanda bir demiryolu ve vapur acentesi olarak etkinlik gösteriyor ve yabancı gemi şirketlerinin ve demiryollarının acenteliğini yapıyor.

1) Lionel Casson (1994). *Travel in the Ancient World*. Londra: John Hopkins University Press; Piers Brendon (1991). *Thomas Cook*. Londra: Secker and Warburg; Maxine Feifer (1985). *Tourism in History*. New York: Stein and Day Publishers; Christopher Hibbert (1969). *The Grand Tour*. New York: G. P. Putnam's Son; Geoffrey Hindley (1983). *Tourists, Travellers and Pilgrims*. Londra: Hutchinson; Eric J. Leed (1991). *The Mind of the Traveller*. Basic Books Inc.

2) Wilfried Löschburg (1998). *Seyahatin Kültür Tarihi*. Ankara: Dost Yayınları.

3) Alain de Button (2002). *Sanat Tarihi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

4) Charles Texier (2002). *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. 3 Cilt, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.

Pasrapid aynı yazıdan ayrıntılı bilgi sahibi olduğumuz bir başka acente. Pasrapid adına uygun olarak pasaport ve vize işlemlerinde uzmanlaşmış bir şirket. Yazı, Natta'nın yabancı bir ticari heyet için düzenlediği inceleme gezisinin programı ile son buluyor.

'İstanbul'u adamakıllı ve ekonomik biçimde görme-yi arzu eden ziyaretçilere tavsiye edilen' İstanbul'un Eski Bir Tur Programı, Tepebaşı'nda bulunan International Courriers' and Guides' Office' e ait bir gezi programının tanıtımını içeriyor. Akçura gezi programının tarihini 1909 yılından önce olarak belirtiyor. Beş günlük gezi programını inceleyince, okurun aklına aslında yabancı turistlere yönelik İstanbul tur programlarında pek de fazla bir değişiklik olmadığı gelebilir. Yazı ekinde, diğer makalelerde olduğu gibi notlar ve açıklamalar yer alıyor.

Vagon Li Kook makalesi, şimdilerde Carlson turizm grubu ile birleşmiş olan Wagons Lits acentesi hakkında. Bilindiği gibi başlangıçta Belçika kökenli bir demiryolu şirketi olan Wagons Lits önce Thomas Cook şirketi ile birleşmişti. Wagons Lits Cook aynı adlı uluslararası şirketin Türkiye bölümü olarak İstanbul'da etkinlik gösterir. Şirket acentecilik ve demiryolu işletmeciliğinin yanı sıra Ankara Gar Gazi-

nosu'nu da işletir. 19. yüzyılın sonunda Türkiye'de çalışmaya başlayan Wagons Lits Cook aynı zamanda ünlü Orient Ekspres'in işletmecisi olan şirkettir ki, Orient Ekspres ve onunla birlikte İstanbul'da kurulan ilk batılı oteller kitabın bir başka yazısını oluşturmaktadır. Wagons Lits Cook'un devletleştirilmesi ve 20. yüzyılın uçak seyahatlerine yenilerek saltanatının sona ermesi ile makale son buluyor.

Ancak Gökhan Akçura'nın başarılı çalışması burada bitmiyor. Orient Ekspres, Türkiye'de İlk Havacılık Şirketleri, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun propaganda çalışmaları, La Turquie Kemaliste dergisinin öyküsü ele alınan konular arasında. Kitabın son bölümünde ise Ankara, Bursa ve İzmir kentlerinde Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ortaya çıkan turizm etkinlikleri üzerinde duruluyor. Sonuç olarak "*Turizm Yıl Sıfır*" kitabının araştırmacılara, akademisyenlere, turizm öğrencilerine, popüler tarih meraklılarına önerilebilecek ilginç bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Doç. Dr. Şükrü YARCAN. Boğaziçi Üniversitesi. Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Hisar Kampusu, Bebek, İstanbul
E-posta: yarcan@superonline.com

Turizm Yıl Sıfır kitabında, bir çok makalenin sonunda ilginç ekler yer alıyor. Bunlardan biri de turizm konulu ilk Türk hikayesi! Gökhan Akçura bu hikayeyi şöyle tanıtıyor:

İlginç bir rastlantı olarak, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ilk yayınladığı hikayenin konusu turizmimizin ilk yıllarına ilişkindir. 29 Kasım 1884 tarihinde Ceride-i Havadis gazetesinde yer alan öyküde, İstanbul'u tek başına dolaşmak gafletinde bulunan bir Fransız turistin başına gelenler müzahi bir dille aktarılır. Köprüye para vermek adetini bilmediğinden başına gelmedik kalmaz. Dil bilmediği için her şeyi yanlış anlayan Mösşö Théophile, peşine takılanlardan kurtulmak için bir hamama sığınır. Gerisini yazarın anlatılmıy-ta izleyelim:

Turizm konulu ilk hikaye: "İstanbul'da bir frenk"

"Hizmetkârların hepsi, başına üşüşüp kimi koluna, kimi koltuğuna girerek, hayretle etrafına bakınmakta olan Théophile'i ikramlarla sedir üstüne çıkardılar. Théophile burasını birkaç yere benzetti, ama en çok da ihtimal verdiği şey hamam olmasıydı. Bugünkü hamama gelişi kendi isteğiyle olmadığı gibi soyunması da kendi isteğiyle olmuyordu. Çünkü tellaklar, kimi palto, kimi yeleğine sarılarak adamı öyle bir süratle soyuyorlardı ki güya işgüzarlıkta birbirleriyle yarışa çıkmışlar sanılıyordu. Sonunda sıra pantolona geldi. Théophile eliyle pantolonunun düğmelerine sarılarak "Aman, olmaz!" diye direnmeye başladı. İkin tellaklar adamın karşı koymasına kulak asmamak istediler. Ama Théophile, şiddetle silkinip ellerinden kurtularak yarı beline kadar

çıplak olduğu halde hamamın içine girip göbek taşının çevresinde cimmastik adım koşmaya başladı.

Halvetlerde ne kadar müşteri varsa korkularından birbirinin başlarını gözlerini yararcasına bir acele ile kaçışıp hep birden dışarı uğradılar. Théophile hamamın boşalmasından memnun oldu. İçerde kimsenin bulunmadığını görünce derhal pantolonunu çıkararak su dolu bir kurnanın içine girip oturdu. Deminden beri pantolonunu çıkarmamakta direnmesi meğer iç donunun bulunmamasındanmış...

Henüz yarı yıkanıp yarı yıkanmadan dışarıya çıkan müşteriler hamama deli müşteri alınmış diye hamamcıyla kavgaya tutuştular. Hamamcı ve hizmetkârlar bu müşterinin deli değil, ama yabancı olduğunu anlatmaya çalışıyorlardı. Sonunda hamamcı, öteki müşterilerin içeri girmesi için Frenk'i dışarıya çıkarmalarını tellaklara emretti. Tellaklar hamam kapısını açıp da Théophile'i çırıl çıplak kurnanın içine girmiş ve bir Fransız şarkısı tutturmuş olduğunu görünce herfin cinnetine hiç kuşkuları kalmadı. Dışarı çıkıp olamı biteni anlattılar. Hamamcı ve birtakım halk gelip kapıdan Théophile'i seyre başladılar. Hepsi tellakların dediklerine uydular. Henüz yıkanamayan müşteriler dışarda soğuktan tir tir titiyorlar. Delinin yanına yaklaşacak cesaret kimsede yok. Hani öyle yürekli bir adam? Herkes canını sokakta bulmadı... Deli bu ya adamın boğazına sarılıverirse! Ama bu hal akşama kadar sürüp hamamcı o gün bu deli için hamamını tatil edemez ya! Hamamcı ve hizmetkârlar toplanıp işi müzakere etmek için bir kurul meydana getirdiler. Konuşmaya müşteriler de katıldılar. Sonunda, hepsi birlik olarak delinin üzerine hücumu oy birliğiyle karar verdiler!"